

УДК 330.341.1

Фомін С.С.

ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ В КРАЇНАХ ЄС ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ЄВРОСОЮЗУ

У статті проаналізовані основні причини сучасних проявів в країнах-членах ЄС вкрай критичного ставлення до процесів євроінтеграції та діяльності органів Євросоюзу – явища, яке отримало назву «євроскептицизм». Серед таких причин найважливішими є негативні, кризові процеси в економіці багатьох країн-членів ЄС, які, як вважають євроскептики, є наслідком членства в Євросоюзі, а також ліберальна міграційна політика, яку пропагує керівництво ЄС. Аналізується вплив, який євроскептицизм здійснює на зовнішню політику Євросоюзу, зокрема, на подальші можливості його розширення.

Ключові слова: євроскептицизм, міграція, безробіття, фінансово-економічна криза, стагнація, соціальна держава.

Фомин С.С. Евроскептицизм в странах ЕС и его влияние на внешнюю политику Евросоюза.

В статье проанализированы основные причины современных проявлений в странах-членах ЕС крайне критического отношения к процессам евроинтеграции и деятельности органов Евросоюза – явления, которое получило название «евроскептицизм». Среди таких причин наиболее важными являются негативные, кризисные процессы в экономике многих стран-членов ЕС, которые, как считают евроскептики, являются следствием членства в Евросоюзе, а также либеральная миграционная политика, которую пропагандирует руководство Евросоюза. Анализируется влияние, которое евроскептицизм оказывает на внешнюю политику ЕС, в частности, на дальнейшие возможности его расширения.

Ключевые слова: *евроскептицизм, миграция, безработица, финансово-экономический кризис, стагнация, социальное государство.*

Fomin S. Euroscepticism in the EU Member States and its Impact on the EU Foreign Policy.

The article analyses the causes of the present critical attitudes in the EU member states to the processes of European integration and the activities of the European institutions known as Euroscepticism. Among such causes the most important are the economic crisis which the eurosceptics consider as a consequence of the EU membership and the malicious immigration policy advocated by the EU authorities. The author reveals the impact of Euroscepticism on the EU's foreign policy and the prospects of its further enlargement.

Keywords: *Euroscepticism, migration, unemployment, financial and economic crisis, stagnation, social state.*

Євроскептицизм, тобто критичне ставлення до процесів європейської інтеграції і діяльності керівних органів Євросоюзу, не є якимось новим явищем, адже він існує з моменту створення ЄС. Однак якщо раніше євроскептицизм був маргінальним явищем, то в останні роки він набув значної популярності серед населення країн-членів ЄС, що виражається в значних електоральних успіхах тих політичних сил, які виступають під гаслами євроскептицизму. Цілком зрозуміло, що поширення євроскептичних настроїв в Євросоюзі впливає на політику урядів країн-членів ЄС і на політику його керівних органів. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати причини сучасного зростання популярності євроскептицизму, сутність тих тез, які висувають євроскептики, та показати, як євроскептицизм впливає на зовнішню політику Євросоюзу, зокрема, в галузі подальшого розширення.

Євроскептицизм в країнах-членах Євросоюзу є предметом вивчення багатьох дослідників. У своєму аналізі автор спирався на роботи таких авторів, як Н. Брак, Н. Стартін, Б. Галгоші, Я. Лешке, Р. Грім, П. Бурас, Я. Куйш, К.-О. Ланг, Ф. Магдофф, Б. Фостер, К. Шульц, Г. Вайнштейн, И. Семененко. Крім того, були проаналізовані політичні установки і цілі різноманітних партій і угруповань, які виступають з критикою Євросоюзу.

Євроскептицизм – явище неоднорідне: можна виділити радикальний євроскептицизм і поміркований євроскептицизм. Радикальний євроскептицизм пропагують як численні ліві, так і праві націоналістичні партії [1, р. 242-245]. Серед правих націоналістичних партій найбільш значними є Національний фронт у Франції, Партія незалежності Об'єднаного Королівства, яка зіграла значну роль в забезпеченні позитивного результату в ході британського

референдуму про вихід з ЄС, Австрійська партія свободи, Рух за кращу Угорщину (Йоббік), Шведські демократи, Партія свободи (Нідерланди), Ліга Півночі (Італія), Золота Зоря (Греція), Партія фінів (Фінляндія), Фламандський інтерес (Бельгія), Датська народна партія, Національно-демократична партія Німеччини. Майже всі ці партії (за винятком Національно-демократичної партії Німеччини) більш-менш представлені в Європарламенті, а деякі з них – і в парламентах своїх країн.

Критика на адресу Євросоюзу з боку лівих партій в основному сконцентрована на економічних аспектах його діяльності. Ліві розглядають Євросоюз як організацію, яка була створена для захисту інтересів глобалістської капіталістичної системи. На думку лівих, лише ліквідація несправедливої, експлуаторської капіталістичної системи в європейських країнах, заміна її на систему соціалістичну може привести до створення дійсно рівноправного союзу європейських країн.

Критика Євросоюзу з боку радикальних євроскептиків спрямована, перш за все, проти ліберальної міграційної політики ЄС, яка фактично стимулює масову імміграцію з країн «третього світу». Радикальні євроскептики вважають, що така міграція є загрозою для існування європейської цивілізації, для безпеки і національної ідентичності корінних європейських народів і вимагають закрити кордони своїх країн для іммігрантів насамперед з країн «третього світу», особливо для мігрантів з ісламських країн, які, на думку націоналістів-євроскептиків, несуть з собою загрозу «ісламізації Європи». Крім того, радикальні євроскептики піддають критиці політику Євросоюзу в економічній галузі, яку вважають шкідливою для розвитку національних економік своїх країн. Зокрема, в країнах-членах Євросоюзу представники радикального євроскептицизму виступають за повернення до національних валют. Радикальні євроскептики засуджують легалізацію одностатевих шлюбів, впровадження «сексуальної освіти» в середніх школах, виступають проти так званої «ювенальної юстиції». Таким чином, представники радикального євроскептицизму розглядають Євросоюз як організацію, яка діє всупереч національним інтересам корінних європейських народів і виступають за повернення європейським країнам повного національного суверенітету у зовнішній і внутрішній політиці, за вихід їх країн із ЄС шляхом проведення загальнонаціональних референдумів за зразком референдуму, який відбувся у Великій Британії (так званий «Брексіт»), в результаті якого ця країна почала процедуру виходу з ЄС. Майбутні стосунки між європейськими країнами (тобто, в разі ліквідації Євросоюзу) радикальні євроскептики розглядають як спільноту дружніх, незалежних, повністю суверенних країн. При цьому економічна інтеграція між європейськими країнами повинна обмежуватися зоною вільної торгівлі, яка не передбачає ніяких наднаціональних органів і єдиної митної і зовнішньоекономічної політики. Так, наприклад, М.Ле Пен пропонує замість Євросоюзу створити «Європейський альянс вільних і суверенних держав», який дозволить європейським країнам об'єднатися в проектах, які не суперечать їх національним інтересам.

На відміну від радикальних євроскептиків, представники помірною євроскептицизму не ставлять під сумнів необхідність збереження Євросоюзу, але при цьому висловлюють багато критичних зауважень щодо діяльності наднаціональних органів ЄС, його економічної і міграційної політики. В тих країнах, що входять до Єврозони, помірні євроскептики виступають за повернення до своїх національних валют. Вони також наголошують на необхідності глибокого реформування Євросоюзу з метою повернення країнам-членам національного суверенітету з низки питань економічної і міграційної політики. Зокрема, помірні євроскептики виступають за обмеження міграції до країн ЄС. Серед політичних сил, які можна віднести до помірною євроскептицизму, слід виділити партію «Альтернатива для Німеччини», польську партію «Право і справедливість» і партію «Угорський громадський союз» (Фідес).

Поширення євроскептичних поглядів серед населення країн-членів ЄС сприяло тому, що євроскептичні партії отримали суттєву електоральну підтримку в ході виборів, які нещодавно відбулися в деяких європейських країнах. Так, в ході виборів у ландтаги низки федеральних земель та Бундестаг ФРН «Альтернатива для Німеччини» отримала суттєві успіхи, а у Франції лідер Національного фронту М.Ле Пен в другому турі президентських виборів отримала майже 34% голосів. Її партія за числом виборців є важливою політичною силою і тільки система парламентських виборів у Франції, яка складається з двох турів голосування, не дає можливості Національному фронту отримати належне представництво в парламенті, оскільки в другому турі всі інші партії об'єднують свої зусилля аби не допустити Національний фронт у парламент. У Польщі до влади прийшла правоконсервативна партія «Право і справедливість» під керівництвом Я. Качинського, а в Угорщині – партія «Угорський громадський союз» (Фідес), лідер якого В. Орбан займає посаду голови уряду Угорщини. Ці партії і сформовані на їх основі уряди виступають за реформування Євросоюзу з метою повернення країнам-членам низки повноважень, зокрема, в галузі економічної і міграційної політики, які були раніше передані наднаціональним установам ЄС [6, s. 75-78]. Як відомо, у вересні 2015 р. країни ЄС склали угоду про розподіл 160 тис. біженців між державами-членами за фіксованими квотами. Проте Польща і Угорщина, всупереч тиску з боку органів ЄС, відмовилися приймати нових мігрантів за квотним розподілом, розглядаючи біженців як загрозу для культурної ідентичності і безпеки своїх країн.

Уряди Польщі, Угорщини, а також Словаччини і Чехії (тобто, країни Вишеградської групи) рішуче виступили проти концепції «європейської інтеграції двох швидкостей», яку намагаються нав'язати ЄС найбільш розвинені країни Західної Європи. Як вважає Вишеградська група, прийняття такої концепції сприяло б зниженню рівня фінансової допомоги, яку менш розвинені члени ЄС сьогодні отримують від більш розвинених західноєвропейських членів ЄС, і призвело б до зміцнення розколу в межах Євросоюзу між двома групами країн. На ювілейному саміті ЄС у Римі в березні 2017 р., присвяченому 60-й річниці підписання Римського договору, була прийнята Римська

декларація, в яку, після тривалих консультацій, замість концепції «Європи двох швидкостей» була внесена така компромісна фраза: «Ми будемо діяти в різному темпі і з різною енергією, де це необхідно, проте продовжимо рухатися в одному напрямі». Однак, незважаючи на будь-які декларації, існує реальна загроза, що велике соціально-економічне та науково-технічне розшарування між двома групами членів Євросоюзу буде неможливо подолати, зокрема, в зв'язку з небажанням та й неможливістю для розвинених країн ЄС в умовах економічної депресії нести великі фінансові витрати, необхідні для надання допомоги новим членам.

Як уряд Польщі, так і уряд Угорщини займають негативну позицію щодо вступу їх країн до Єврозони, що цілком логічно в зв'язку з тією валютно-фінансовою кризою, яка виникла в низці країн Південної Європи, зокрема, в Греції. Перехід на євро, тобто, відмова від національних валют і національного суверенітету в монетарній галузі, призвела до неможливості використовувати валютно-фінансові заходи на національному рівні, зокрема, заходи, спрямовані на зниження курсу національної валюти з метою підвищення експорту та відповідного зниження дефіциту торговельного і платіжного балансів, тобто, ті механізми, які на даний час активно використовують Китай, США, інші країни, що експортують свої товари до країн ЄС. Періодично та чи інша країна-член Єврозони порушує умови знаходження в цій зоні, маючи високий дефіцит платіжного балансу, і це негативно впливає на функціонування всієї Єврозони та на курс євро. Німеччина – найбільш ефективна в економічному відношенні держава ЄС – намагається врятувати Єврозону шляхом додаткових фінансових вливань, відповідно скорочуючи обсяг своїх внутрішніх соціальних програм. Іншими словами, заради досить гіпотетичної мрії створити «Сполучені Штати Європи», Німеччина йде на суттєве погіршення рівня життя своїх громадян. Звичайно німецькі євроскептики, і партія «Альтернатива для Німеччини» зокрема, виступають проти такої політики, за вихід з Єврозони і повернення до національної валюти.

Таким чином, євроскептики вважають сучасну зовнішню і внутрішню політику ЄС одним з найважливіших факторів таких явищ, як економічна стагнація, зростання безробіття, погіршення рівня життя широких мас населення. Звичайно, перекладання лише на Євросоюз відповідальності за кризові явища в економіці країн-членів ЄС – це перебільшення. Кризові явища спостерігаються в усьому світі і їх причиною є системні недоліки, притаманні сучасній капіталістичній економіці. Так, однією з головних причин кризових явищ в економіці розвинених західних країн (не тільки країн-членів ЄС, але й США та ін.) є міграція приватного капіталу в країни з більш дешевою робочою силою, переведення в них цілих галузей виробництва (насамперед «брудних» і трудомістких підприємств). У результаті в західних країнах відбулася деіндустріалізація. Було закрито багато заводів і фабрик, зросло безробіття, збільшилась кількість бідних людей, сформувався великий прошарок безробітних, які живуть на кошти соціальної допомоги і не можуть знайти ніякої роботи, оскільки високотехнологічні галузі, які залишилися в західних країнах, не потребують великої кількості працівників. До того ж, більша частина цих

безробітних просто не може працювати у високотехнологічних галузях, оскільки має низький рівень кваліфікації та освіти. Значна їх частина – це іммігранти, або діти і нащадки іммігрантів з країн «третього світу». Деіндустріалізація призводить до хронічної стагнації у реальному секторі економіки, для якого, в кращому випадку, притаманні дуже низькі темпи зростання. Деякі західні економісти вважають, що стагнація – це не тимчасове явище, а вже фактично «нормальний стан» реального сектору в західних країнах, а періоди його зростання – це скоріше «виняток з правила» [7, р. 2]. У той же час фінансовий сектор не відчуває браку інвестицій, внаслідок чого його питома вага в ВВП західних країн значно перевищує питому вагу виробничого, реального сектору. Для фінансового сектору в західних країнах спекулятивні операції та створення фінансових пірамід є головним напрямком функціонування.

Процес переведення значної частини виробництва в країни з дешевою робочою силою, втеча капіталів із західних країн в різні офшори призвели до різкого скорочення частки податків, що їх сплачує бізнес, що в свою чергу, зменшує ресурси для проведення соціально-орієнтованої політики. Західні держави вже нездатні нести її тягар. Таким чином, західний капіталізм поступово втрачає свій соціально-орієнтований характер. Скорочення фінансування соціальних програм, зниження розмірів соціальної допомоги і допомоги по безробіттю спостерігається в більшості західних країн, включаючи країни Євросоюзу. Зростає різниця в доходах між багатими та бідними [3, р. 9-11]. В той же час імміграція з країн «третього світу» пов'язана з величезними бюджетними витратами для західноєвропейських країн. Так, наприклад, французькі економісти свідчать (за даними на 2008 р.), що у Франції іммігранти з країн «третього світу» отримували 22% всіх соціальних виплат держави, причому ці виплати склали 14% прибутку середньої іммігрантської родини, в той час, як в прибутку середньої родини корінних французів ці виплати склали лише 5%. За даними на 2006 р., імміграція щорічно коштувала Франції 36 млрд. євро, що становило до 80% річного дефіциту державного бюджету країни [10, с. 161].

Євроскептики в країнах Центрально-Східної Європи відмічають, що вступ їх країн до ЄС призвів не тільки до позитивних, але й яскраво виражених негативних наслідків. Їх основні найбільш рентабельні підприємства перейшли під контроль великих західноєвропейських та міжнародних корпорацій (при цьому тисячі національних підприємств були закриті), мільйони спеціалістів і кваліфікованих працівників мігрували в країни Західної Європи. Експерти польського дослідницького Інституту ім. Собеського стверджують, що «сучасна модель розвитку, на якій базується включення Польщі в процес європейської інтеграції, це – екзогенна економіка, тобто економіка, яка залежить від зовнішніх суб'єктів, від іноземних інвестицій та кон'юнктури в більш розвинених країнах (перш за все у Німеччині) ... Євросоюз створює рамки для розвитку, оскільки він стимулює його через свої структурні фонди. Проте ЄС нав'язує Польщі такі правила, які парадоксальним чином заважають обрати шлях такої модернізації, яка б базувалася на інноваціях, а не на імітації західної

моделі». Польські експерти роблять висновок, що «європеїзація може навіть закріпити нашу залежність та периферійне місце на карті Європи» [2, s. 189].

Про це ще раніше писала і німецький економіст Ю. Шульц, яка віднесла країни Східної Європи, які стали членами Євросоюзу, до категорії «периферійного капіталізму», відмічаючи, зокрема, що «причиною цього є те, що формування національних прибутків та інвестицій у цих країнах все ще не може відбуватися самостійно. Ці країни залежать від припливу капіталів із-за кордону. В міжнародному поділі праці вони, перш за все, є ринками збуту для продукції з країн-«старих» членів Євросоюзу, а також резервуаром дешевої робочої сили. Згідно неокласичної концепції ідеального ринку, це лише тимчасове, звичайне становище для країн, що знаходяться у фазі наздоганяючого розвитку. Проте така концепція не враховує, що покладання на імпорт інвестицій і недостатня опора на внутрішні джерела формування капіталу неминуче призводять до залежності від іноземного капіталу. Найбільш яскравим прикладом такої залежності є Польща» [8, s. 47].

Польський політолог П. Бурас робить такий висновок: «Ерозія консенсусу в Польщі щодо питань, які стосуються Європи і світу, викликана таким найважливішим чинником, як переконання, що сучасна модель європейської інтеграції (наприклад, обмежувальні правила, пов'язані з захистом навколишнього середовища, енергетична політика, правила конкуренції, які заважають появі великих національних підприємств) блокує прогрес і не дає можливості створити нову, власну модель економіки в Польщі» [2, s. 190].

Таким чином, євроскептичні настрої в Польщі дуже поширені, хоча домінує все ж таки «помірний євроскептицизм». Як відмічає польський політолог Я. Куїш, «в результаті ми маємо парадоксальну ситуацію: з одного боку, Польща не має наміру виходити з ЄС. З другого боку, Польща не бажає приймати усі ідеї, які надходять з Брюсселю. Про це свідчать результати опитувань, з яких випливає, що більшість поляків бажають залишатися в Євросоюзі, але в той же час не бажають введення євро». Я. Куїш також свідчить, що більшість поляків не бажає підкорятися вказівкам ЄС і приймати на території Польщі біженців із конфліктних регіонів [5, s. 205].

Кризові явища в економіці країн-членів ЄС підсилюються проблемами, які виникають внаслідок міграції з менш розвинених країн до розвинених західних держав. Останнім часом війни та революції на Близькому Сході призвели до масової міграції біженців до країн ЄС. Цю міграцію стимулювали й обіцянки німецького уряду приймати таких біженців. Все це дало додатковий стимул для посилення супротивників імміграції, адже в цьому питанні нема великої різниці між позиціями помірних і радикальних євроскептиків.

Слід враховувати, що феномен потужної трудової міграції в країни Західної Європи почався ще в середині минулого століття. На певному етапі розвитку західноєвропейських країн така міграція давала позитивні економічні результати, особливо імміграція кваліфікованої робочої сили. Західні країни заощаджували у такий спосіб кошти на підготовку фахівців і отримували від іммігрантів величезну економічну віддачу (оскільки їх праця оплачувалася нижче праці громадян приймаючої країни). Крім імміграції кваліфікованої

робочої сили, в розвинені країни іммігрувала і менш кваліфікована робоча сила, зокрема, для «брудних» робіт, виконувати які відмовлялися місцеві громадяни. Здебільшого такі іммігранти походили з країн «третього світу». Проте, за сучасних кризових явищ в економіці західних країн трудовим іммігрантам, навіть висококваліфікованим, все складніше знайти роботу за фахом. Так, трудові іммігранти з числа громадян східноєвропейських країн-нових членів ЄС, які мають високий рівень освіти і кваліфікації і які виїхали в пошуках роботи до західноєвропейських країн, дуже часто використовуються для виконання робіт, для яких не потрібні ані висока кваліфікація, ані високий рівень освіти. Це пояснюється тим, що в західноєвропейських країнах бракує кількості вільних посад, аби дати кожному висококваліфікованому іммігранту роботу за фахом. Таким чином, східноєвропейські країни-члени ЄС втрачають висококваліфіковані кадри працівників, тобто, мають хронічний «відтік мозків» («brain drain»), а ті, в свою чергу, не знайшовши роботи за фахом ані в своїх рідних країнах, ані в розвинених країнах Заходу, поступово втрачають свою кваліфікацію. Західні економісти вже охрестили це явище новим терміном «brain waste», тобто, «розтринькування мозків». Дуже часто трудові іммігранти з країн-нових членів ЄС використовуються на тимчасових роботах, які у випадку звільнення не передбачають права на допомогу по безробіттю [4, р. 155-156].

Зростання чисельності іммігрантів в країнах Західної Європи відбувається як у результаті безперервного міграційного процесу, так і внаслідок більш високої народжуваності в іммігрантів з країн «третього світу», які вже мають громадянство західноєвропейських країн або живуть там на постійній основі. На фоні вкрай низької народжуваності серед корінного європейського населення, в багатьох країнах Західної Європи спостерігається неухильне зростання частки іноземців, і, зокрема, особливо швидке зростання частки африканців і азіатів у загальній чисельності населення цих країн. У 2011 р. в країнах ЄС проживало 34,3 млн. людей, які народилися за межами Євросоюзу, із них 18 млн. мусульман. Ці цифри не включають нащадків іммігрантів, які вже народилися в країнах Євросоюзу, мають місцеве громадянство і яких статистика включає в загальне число громадян відповідних країн. Згідно з демографічними прогнозами, зробленими в 2011 р., чисельність мусульман у країнах ЄС в 2030 р. зросте до 30 млн. [9]. Проте, ця цифра може бути значно більшою, враховуючи ті мільйони біженців, які сьогодні прибувають в Європу з Близького Сходу та інших країн Африки і Азії.

Міграція з країн «третього світу» не обмежується лише легальним переміщенням робочої сили. Вона включає величезну кількість нелегальних мігрантів і є прямим наслідком не тільки постійних війн, революцій і внутрішніх конфліктів, але й наслідком надзвичайно високої народжуваності серед африканських і більшості азійських і латиноамериканських народів, що призводить до непомірного тиску на природні ресурси вказаних країн, перенаселення, розширення прірви у рівнях життя між країнами «третього світу» і розвиненими країнами. Період подвоєння чисельності населення в багатьох країнах «третього світу» становить у середньому 25-30 років. Тому кількість мігрантів з країн Азії та Африки, які намагаються проникнути в більш

розвинені країни, буде постійно зростати. Конвенція ООН про біженців зобов'язує країни-учасниці даної конвенції приймати і матеріально утримувати політичних біженців з інших країн. Як правило, мігранти з країн «третього світу» оголошують себе саме політичними біженцями, хоча насправді переважна більшість із них – це «економічні мігранти», які прагнуть поліпшити матеріальне становище шляхом переселення в заможніші країни.

У багатьох країнах Західної Європи вже виникли замкнені анклави, де проживають іммігранти з країн «третього світу», і де місцева влада практично не контролює ситуацію. Населення цих анклавів практично не змішується з місцевим населенням й не сприймає європейські цивілізаційні норми [11, с. 59-61]. Історичний досвід європейських країн показує, що асиміляція іммігрантів з інших країн відносно легко проходить тільки тоді, коли ці іммігранти є представниками європейських народів, тобто, мають спільні релігійні та культурні цінності з місцевим, корінним населенням. Представники інших цивілізацій, рас, нехристиянських релігій бажають жити своїми, досить замкнутими громадами. Наявність таких громад, які живуть за своїми власними архаїчними законами, є важливим фактором, який сприяє процесам дестабілізації в західноєвропейських країнах, породжує міжнаціональні і міжрелігійні конфлікти, створює благодатний ґрунт для розвитку тероризму.

Кризові явища в межах ЄС викликані не тільки системними вадами, притаманними сучасному західному капіталізму, але й вадами самого Євросоюзу як організації, що прийняла багато правових актів, спрямованих на уніфікацію економічного розвитку в різних країнах-членах. Проте така уніфікація не завжди враховувала специфічні, місцеві особливості різних країн, що нерідко призводило до того, що правила ЄС перетворювалися на перешкоду соціально-економічному розвитку. Крім того, ЄС намагається об'єднати в своїх лавах країни, які різко відрізняються за рівнем економічного, технологічного і культурного розвитку. Серед західних дослідників існує думка, що ЄС був найбільш ефективним, коли до нього входили лише розвинені західноєвропейські країни. Включення відносно відсталих країн Південної Європи призвело до зниження ефективності ЄС. Подальші раунди розширення за рахунок відсталих країн Східної Європи лише посилили цю тенденцію. Тому серед західних політиків (і не тільки серед політиків-євроскептиків) поширена думка, що в сучасних умовах і, можливо, на протязі ще довгого часу розширення Євросоюзу за рахунок прийому нових членів є контрпродуктивним і неможливим. Все це слід враховувати тим країнам, які ставлять своєю стратегічною ціллю стати повноправними членами ЄС.

Серед проблем, які вимагають наукового вивчення, слід виділити проблеми, пов'язані з міграцією з країн «третього світу» до країн Заходу. Це перш за все етнічні і культурно-цивілізаційні зміни, що відбуваються в західноєвропейських країнах внаслідок масової імміграції з країн «третього світу». Вже зараз можна зробити висновок, що, якщо корінне населення цілої низки західноєвропейських країн, де вже оселилося багато іммігрантів (насамперед, Швеції, Великої Британії, Франції, Італії, Іспанії, Бельгії, Німеччини, Австрії, Нідерландів), не збільшить народжуваність і водночас не

будуть вжиті більш суворі антиімміграційні заходи, то вже в недалекому майбутньому більшість населення в цих країнах (на першому етапі – в молодих вікових групах) будуть складати нащадки іммігрантів з країн «третього світу». Може відбутися, по суті, «деєвропеїзація» цих західноєвропейських країн. Можливі наслідки такої «деєвропеїзації» для Євросоюзу і для Європи в цілому вже зараз можуть бути предметом вивчення і наукового прогнозування.

Іншим важливим предметом наукового вивчення можуть бути проблеми, пов'язані із зростанням впливу правих націоналістичних партій в країнах ЄС. Перемога противників членства Великої Британії в Євросоюзі на референдумі 23 червня 2016 р. надала таким партіям додаткового стимулу для активізації своєї діяльності і кількість голосуючих за ці партії на виборах постійно зростає. Таким чином, як у внутрішній, так і в зовнішній політиці ЄС можна очікувати суттєвих змін, які можуть призвести до ослаблення повноважень наднаціональних органів спільноти та сприяти зростанню ролі національних держав, що суттєво вплине на характер міжнародних відносин.

Використані джерела та література:

1. Brak N., Startin N. Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream // *International Political Science Review*. – 2015. – Vol. 36. – № 3. – P. 239-249.
2. Buras P. Vor einer historischen Probe // *Osteuropa*. – 2016. – Heft 1-2. – S. 177-190.
3. Foster B.J., Yates M.D. Piketty and the Crisis of Neoclassical Economics // *Monthly Review*. New York. – 2014. – Vol. 66. – № 6. – P. 1-24.
4. Galgoczi B., Leschke J. Post-Enlargement Intra-EU Labour Mobility under Stress Test // *Intereconomics. Review of European Economic Policy*. – 2014. – № 3. – P. 152-158.
5. Kuisz J. Ende eines Mythos // *Osteuropa*. – 2016. – Heft 1-2. – S. 201-218.
6. Lang K.-O. Zwischen Ruckbesinnung und Erneuerung // *Osteuropa*. – 2016. – Heft 1-2. – S. 61-78.
7. Magdoff F., Foster B.J. Stagnation and Financiliazation // *Monthly Review*. New York. – 2014. – Vol. 66. – № 1. – P. 1-24.
8. Schulz J. Peripherer Kapitalismus // *Osteuropa*. – 2010. – № 6. – S. 47-60.
9. The Future Global Muslim Population Projections for 2010-2030. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.pewforum.org/files/2011/01/Future Global Muslim Population-WebPD](http://www.pewforum.org/files/2011/01/Future%20Global%20Muslim%20Population-WebPD)
10. Вайнштейн Г. Демографический фактор эволюции «социального государства» в Европе // *Полис*. – 2012. – № 6. – С. 155-164.
11. Семененко И. Интеграция инокультурных сообществ в развитых странах // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2006. – № 10. – С. 58-68.